

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق برای بین الملل

Volume 3, Issue 1, 2025

Analysis and Criticism of Iran's Criminal Policy on Environmental Crimes Based on International Conventions

Alireza Hesaie*¹, Nosratollah Saberi²

1. Researcher, author, and lecturer in criminal law and criminology, Master of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Iran. (Corresponding author).

2. Assistant Professor (Affiliate Faculty), Department of Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 109-130

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0001-6170-7611

TELL: +9800000000000

Email: Alirezahesaie.ac.@gmail.com

Article history:

Received: 01 Sep 2024

Revised: 07 Nov 2024

Accepted: 12 Jan 2025

Published online: 21 Mar 2025

Keywords:

*Environmental Crimes,
Environmental Law,
Criminal Policy,
Islamic Penal Code,
International Law.*

ABSTRACT

The environment, as the basis for the life of living beings and sustainable development, is currently facing serious challenges resulting from destructive human activities. Environmental crimes, as one of the most important factors in environmental degradation, require special attention and the adoption of an efficient criminal policy at the national and international levels. This article aims to examine Iran's criminal policy in combating environmental crimes and compare it with international approaches. It analyzes the relevant criminal laws and regulations, the functioning of the judicial system, existing challenges, and provides solutions to improve the situation; in a way that the results have proven the necessity of refining the laws and in some cases intensifying the penalties while converging in international arenas and conventions. The present study, using a descriptive-analytical method and with an applied approach, while examining domestic and international legal documents and sources, has tried to present a comprehensive picture of Iran's current criminal policy in light of international laws and treaties in this field. The results of this research have shown that Iran's criminal policy in the field of environmental crimes, even in government agencies with the elimination of specific permits, despite some strengths, faces fundamental challenges in the areas of legislation, executive, and judicial action, and requires fundamental reforms to comply with international standards and achieve sustainable development goals.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Hesaie, AR & Saberi, N (2025). *Criminal Law* "Analysis and Criticism of Iran's Criminal Policy on Environmental Crimes Based on International Conventions". *Journal of International Law*, 3(1): 109-130.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق جزای بین‌الملل

www.iclj.ir

فصلنامه حقوق جزای بین‌الملل

دوره سوم، شماره اول، بهار ۱۴۰۴

تحلیل و نقد سیاست جنایی ایران در جرائم زیست‌محیطی با اتکا به کنوانسیون‌های بین‌المللی

علیرضا حسائی*^۱، نصرت‌الله صابری^۲

۱. پژوهشگر، مؤلف و مدرس حقوق کیفری و جرم‌شناسی، کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران. (نویسنده مسؤؤل).

۲. استادیار (هیأت علمی وابسته)، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران.

چکیده

محیط زیست به عنوان بستر حیات موجودات و توسعه پایدار، امروزه با چالش‌های جدی ناشی از فعالیت‌های مخرب انسانی مواجه است. جرائم زیست‌محیطی، به عنوان یکی از مهمترین عوامل تخریب محیط زیست، نیازمند توجه ویژه و اتخاذ سیاست جنایی کارآمد در سطح ملی و بین‌المللی می‌باشند. این مقاله با هدف بررسی سیاست جنایی ایران در مقابله با جرائم زیست‌محیطی و مقایسه آن با رویکردهای بین‌المللی، به تحلیل قوانین و مقررات کیفری مرتبط، عملکرد دستگاه قضائی، چالش‌های موجود و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت پرداخته؛ به نحوی که حاصل آن ضرورت تنقیح قوانین و در مواردی تشدید مجازات‌ها ضمن هم‌گرایی در عرصه‌های بین‌المللی و کنوانسیون‌ها را اثبات کرده است. پژوهش حاضر، با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد کاربردی، ضمن بررسی اسناد و منابع حقوقی داخلی و بین‌المللی، سعی کرده است تا تصویری جامع از سیاست جنایی فعلی ایران در پرتو قوانین و معاهدات بین‌المللی در این حوزه را ارائه دهد. نتایج این پژوهش نشان داده است سیاست جنایی ایران در حوزه جرائم زیست‌محیطی، حتی در دستگاه‌های دولتی با حذف مجوزات خاص، علی‌رغم وجود برخی نقاط قوت، با چالش‌های اساسی در زمینه تقنین، اجرایی و قضایی روبرو است و به اصلاحات اساسی برای انطباق با استانداردهای بین‌المللی و تحقق اهداف توسعه پایدار نیازمند می‌باشد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۰۹-۱۳۰

اطلاعات نویسنده مسؤؤل

کد آرکاید: ۶۱۱-۷۶۱۷۰-۶۱۷۰-۰۰۰۹-۰۰۰۹

تلفن: +۹۸۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

ایمیل: Alirezahesaie.ac@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۱

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱

واژگان کلیدی:

جرائم زیست‌محیطی، حقوق محیط زیست، سیاست جنایی، قانون مجازات اسلامی، قوانین بین‌المللی.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

محیط زیست، به عنوان میراث مشترک بشریت و بستر اصلی حیات، نقشی حیاتی در بقا و رفاه انسان و سایر موجودات زنده ایفا می‌کند. اهمیت محیط زیست نه تنها در تأمین نیازهای اساسی انسان مانند آب، هوا و غذا، بلکه در حفظ تنوع زیستی، تعادل اکولوژیکی و زیبایی‌های طبیعی نیز نمود می‌یابد.^۱ با این حال، در عصر حاضر، محیط زیست با چالش‌هایی بی‌سابقه روبرو است. آلودگی هوا و آب، تخریب جنگل‌ها و مراتع، بیابان‌زایی، تغییرات اقلیمی، انقراض گونه‌های جانوری و گیاهی و کاهش منابع طبیعی، تنها بخشی از این چالش‌ها هستند که از فعالیت‌های ناپایدار و مخرب انسانی نشأت می‌یابند.^۲ در میان عوامل متعدد تخریب محیط زیست، جرائم زیست‌محیطی جایگاهی ویژه دارند. این جرائم، که شامل رفتارهایی مانند آلودگی عمدی منابع آب و خاک، شکار و صید غیرمجاز، قاچاق گونه‌های در معرض خطر، تخریب زیستگاه‌ها و جنگل‌ها و دفع غیرقانونی پسماندهای خطرناک می‌شوند، نه تنها به محیط زیست آسیب‌های جبران‌ناپذیر وارد می‌کنند، بلکه امنیت و سلامت جوامع انسانی را نیز به خطر می‌اندازند.^۳ مقابله مؤثر با جرائم زیست‌محیطی، به اتخاذ یک سیاست جنایی جامع و کارآمد نیازمند است که شامل پیشگیری، شناسایی، تعقیب، مجازات و اصلاح مجرمان زیست‌محیطی باشد. سیاست جنایی در این حوزه، باید با توجه به ویژگی‌های خاص جرائم زیست‌محیطی، از جمله گستردگی آثار مخرب، فرامرزی بودن و پیچیدگی‌های اثبات جرم، طراحی و اجرا شود.^۴

هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل سیاست جنایی ایران در مقابله با جرائم زیست‌محیطی و ارزیابی آن در پرتو استانداردهای بین‌المللی است. لذا ضروری است در راستای دستیابی به این هدف، باید ویژگی‌ها و نقاط ضعف و قوت سیاست جنایی ایران در قبال جرائم مذکور تحلیل و مقررات کیفری ایران را در حوزه محیط زیست با توجه به معیارها و استانداردهای بین‌المللی را مطابقت داد و آنگاه ضرورت ارتقای قوانین مرتبط و رفع موانع و چالش‌ها را تدوین نمود.

۱- مفهوم‌شناسی سیاست جنایی در جرائم زیست‌محیطی

۱-۱- جرم زیست‌محیطی

در نگاه اول شاید به سهولت بتوان تعریفی عامیانه و عرفی، اما قانون‌گرا برای جرم زیست‌محیطی ارائه کرد و اصولاً هر گونه آزار و اذیت، تخریب و سوء استفاده از محیط زیست طبیعی یا مصنوعی ایجادشده را بدان نسبت داد، اما با توجه به دخالت‌ها و اندیشه‌های ناصواب انسان‌ها در قبال محیط زیست، خیلی دور از انتظار نیست. در کنار آلودگی هوا، آلودگی نور، آلودگی آب، آلودگی خاک، صدور مجوزهای خاص بهره‌برداری و موارد دیگری از این دست‌درازی‌ها و دخالت‌های نادرست انسانی، به عنوان جرم‌شناسایی و جرم‌انگاری شود. لذا آنچه تحت عنوان سیاست جنایی ایران مطرح می‌گردد صرفاً در محدوده جرایم تحقق‌یافته‌ای می‌باشد که مورد توجه مقنن بوده است.

جرم زیست‌محیطی را می‌توان به رفتاری اطلاق کرد که با قصد قبلی و به طور مستقیم یا غیرمستقیم به محیط زیست، اعم از طبیعی یا مصنوعی آسیب وارد کرده و از این حیث توسط قانونگذار جرم‌انگاری شده است؛ البته نظر به تعدد بی‌شمار مداخلات انسانی و جرایم زیست‌محیطی، این جرم از حیث معیارهای متفاوت به دسته‌های مختلف تقسیم‌بندی شده است، به عنوان مثال از لحاظ شدت آسیب، عمدی یا غیرعمدی بودن رفتار، نقض قوانین و مقررات زیست‌محیطی و حتی دایره ورود خسارت، شرایط حاکم بر اوضاع و احوال مجرم، شرایط و مقتضیات خاص زمانی، ضرورت رعایت حقوق و منافع عامه مردم و ...؛ گرچه شاید با توجه به اهمیت ویژه محیط زیست در نظم زندگی انسان امروزی، بتوان برای جرایم سهوی یا بی‌مبالاتی نیز مجازات قانونی با نگرشی دیگر تبیین نمود. لذا ارائه یک تعریف جامع با توجه به تغییرات مداوم هر روزه در این حوزه، شاید کاری دشوار تلقی شود.

در تعریفی جامع، جرم زیست‌محیطی را می‌توان به عنوان هر گونه عمل یا ترک فعل غیرقانونی تعریف کرد، که به آلودگی،

۳- برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد [UNEP], 2021
 ۴- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: علیپور و کفشگر، ۱۳۹۷.

۱- برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد UNEP, 2021
 ۲- اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت IUCN, 2020

۳. جرائم آلودگی خاک: شامل آلودگی خاک با پسماندهای خطرناک، استفاده بی‌رویه از سموم و کودهای شیمیایی، و تخریب خاک‌های کشاورزی و جنگلی؛

۴. جرائم آلودگی صوتی: شامل ایجاد آلودگی صوتی بیش از حد مجاز در مناطق مسکونی، صنعتی و تجاری، یا با وسایل نقلیه موتوری؛

۵. جرائم آلودگی نوری: شامل ایجاد آلودگی نوری مصنوعی، که به اختلال در اکوسیستم‌های طبیعی و زندگی انسان‌ها منجر شود؛

۶. جرائم صنعتی: شامل آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های صنعتی، مانند تخلیه پساب‌های صنعتی، انتشار گازهای گلخانه‌ای، و تولید پسماندهای خطرناک، که با توجه به مداخلات انسانی در محیط زیست، بعید نیست جرایمی دیگر قابل شناسایی باشد.

۱-۱-۲- عملکرد دستگاه قضایی در رسیدگی به جرائم زیست-محیطی

عملکرد دستگاه قضایی ایران در رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی با چالش‌هایی متعدد روبرو است. یکی از مهمترین چالش‌ها، کمبود تخصص و دانش کافی در بین قضات و کارشناسان قضایی در زمینه مسائل محیط زیستی و پیچیدگی‌های فنی و تخصصی این جرائم است، زیرا رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی به دانش تخصصی در زمینه‌های مختلف علوم محیط زیست، مهندسی محیط زیست، اکولوژی و سایر رشته‌های مرتبط نیازمند است، که متأسفانه در بسیاری از موارد، این تخصص در دستگاه قضایی وجود ندارد.^۲

چالش دیگر، طولانی بودن فرایند رسیدگی به پرونده‌های جرائم زیست‌محیطی و عدم تسریع در رسیدگی به این پرونده‌ها است، گرچه در ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی، بخش تعزیرات^۳ رسیدگی‌های خارج از نوبت به این قبیل جرایم

تخریب یا اتلاف منابع طبیعی و اجزای محیط زیست منجر شود و سلامت انسان و سایر موجودات زنده را به خطر اندازد.^۱

۱-۱-۱- تقسیم‌بندی جرایم زیست‌محیطی

به طور کلی جرایم زیست‌محیطی با توجه به ماهیت و آثار ناشی از آنها و با رعایت آنچه در کنوانسیون‌های بین‌المللی مورد شناسایی قرار گرفته، به دو گروه عمده قابل تقسیم است:

۱. جرایم ارتكابی نسبت به جانداران موجود در محیط زیست به استثنای انسان، که مشتمل بر کلیه جانداران، اعم از حیوانات اهلی و وحشی و نباتات می‌گردد، که مطابق با صدر ماده یک قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، از جمله وظایف سازمان حفاظت محیط زیست پیشگیری و ممانعت از هر آلودگی و هر اقدام مخربی که بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست شود، را موجب می‌گردد؛ مضافاً این که باید وضعیت صیانت از آبریان، شکارگاه‌ها و جنگل‌ها و مراتع و ... را نیز به این وظایف اضافه نمود، زیرا همه از مصادیق بر هم خوردن تعادل محیط زیستی شده، که اگر مطابق قوانین و مقررات مربوط انجام نگیرد، قطعاً عملی مجرمانه تلقی شده، که قابل پیگرد است؛

۲. جرایم ارتكابی نسبت به عناصر بی‌جان محیط زیست، از قبیل آب و هوا، خاک، صدا و آلودگی‌های شیمیایی.

در تقسیم‌بندی دیگری بر اساس نوع آلودگی جرایم زیست‌محیطی قابل تقسیم است به:

۱. جرائم آلودگی آب: شامل تخلیه فاضلاب‌های صنعتی و شهری تصفیه نشده به منابع آب، آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی با مواد شیمیایی و نفتی، و تخریب زیستگاه‌های آبی؛

۲. جرائم آلودگی هوا: شامل انتشار آلاینده‌های هوا از صنایع، وسایل نقلیه و نیروگاه‌ها، سوزاندن پسماندها در فضای باز، و استفاده از سوخت‌های غیراستاندارد؛

۱- برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد، UNEP, 2016

۲- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: اکبرزاده و دیگران، ۱۳۹۹.

۳- ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات): «هر کس به وسیله صحنه‌سازی از قبیل پی‌کنی، دیوارکشی، تغییر حد فاصل، امحای مرز، کرت‌بندی، نهرکشی، حفر چاه، غرس اشجار و زراعت و امثال آن به تهیه آثار تصرف در اراضی ← مزروعی، اعم از کشت شده یا در آیش زراعی، جنگل‌ها و مراتع ملی شده، کوهستان‌ها، باغ‌ها، قلمستان‌ها، منابع آب، چشمه‌سارها، انهار طبیعی و پارک‌های ملی، تأسیسات کشاورزی و دامداری و دامپروری و کشت و صنعت و اراضی موات

و بایر و سایر اراضی و املاک متعلق به دولت یا شرکت‌های وابسته به دولت یا شهرداری‌ها یا اوقاف و همچنین اراضی و املاک و موقوفات و محبوسات و اثاثات باقیه که برای مصارف عام‌المنفعه اختصاص یافته یا اشخاص حقیقی یا حقوقی به منظور تصرف یا ذی‌حق معرفی کردن خود یا دیگری، مبادرت نماید یا بدون اجازه سازمان حفاظت محیط زیست یا مراجع ذی‌صلاح دیگر مبادرت به عملیاتی نماید که موجب تخریب محیط زیست و منابع طبیعی گردد یا اقدام به هرگونه تجاوز و تصرف عدوانی یا ایجاد مزاحمت یا ممانعت از حق در موارد مذکور نماید به مجازات یک ماه تا یک سال حبس محکوم می‌شود- دادگاه موظف است، حسب مورد،

زندگی که به گونه‌ای روی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی انسان تأثیر می‌گذارد؛ در حالی که تعریف آلودگی مستنداً به ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست عبارت است از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا، خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی، بیولوژیک آن را طوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان مضر باشد تغییر دهد. به عبارت دیگر، تهدید علیه بهداشت عمومی، صدمه و آسیب به سلامت جسم و روان و اجتماع بوده و صرفاً ناظر به فرد یا اجتماع انسانی است؛ در صورتی که آلودگی می‌بایست به حال انسان، حیوان، گیاه و ... مضر باشد. حال اگر ایجاد آلودگی منجر به صدمات به بشر نگردد نمی‌تواند از مصادیق تهدید علیه بهداشت عمومی باشد. در خصوص صلاحیت سازمان محیط زیست در مانحن‌فیه با توجه به ماده ۶۴ قانون آیین دادرسی کیفری، که در مقام بیان جهات قانونی شروع به رسیدگی می‌باشد و با توجه به اصول حقوق کیفری و نظر به غیر قابل گذشت بودن بزه مانحن‌فیه، اعلام جرم از سوی اشخاص حقیقی و حقوقی نیز امکان پذیر است.

همچنین جرم آلودگی هوا، که این جرم شامل مواردی مانند انتشار گازهای گلخانه‌ای، دود و غبار کارخانه‌های تولید شن و ماسه، آسفالت‌سازی، تولید بتن و ... و سایر آلاینده‌ها، که موجب تغییر شرایط آب و هوایی می‌شود، خواهد بود. این فعالیت‌ها طبق قانون جرم محسوب می‌شود و مجازات‌هایی مانند حبس، جزای نقدی یا تعطیلی محل کار را در پی خواهند داشت.

همچنین جرم شکار غیرقانونی، شکار یا صید غیرقانونی در ایران جرم محسوب می‌شود و برای پیشگیری و مقابله با آن نهادهای ناظر روی این موضوع مجازات‌هایی را در نظر گرفته‌اند. بر اساس ماده ۱۰ قانون شکار و صید، مصوب سال ۱۳۷۵، هر فردی بدون اخذ پروانه شکار و صید از مراجع

تصریح شده است، اما هر گونه تعلل می‌تواند به از بین رفتن آثار جرم و کاهش اثربخشی مجازات‌ها منجر شود. علاوه بر این، در برخی موارد، مجازات‌های صادر شده برای جرائم زیست‌محیطی، متناسب با شدت جرم و خسارات وارده به محیط زیست نیست و بازدارندگی لازم را ایجاد نمی‌کند. علاوه بر چالش‌های قضایی، مقابله با جرائم زیست‌محیطی در ایران با چالش‌های اجرایی نیز روبرو است. یکی از مهمترین چالش‌های اجرایی، ضعف در نظارت و بازرسی بر فعالیت‌های صنعتی، کشاورزی و خدماتی و عدم شناسایی به موقع جرائم زیست‌محیطی است؛ به نحوی که واقعه حادث می‌شود و سپس دستگاه‌های متولی یا ضابطین به فکر اعلام گزارش یا برخورد با مجرم خواهند افتاد که صرف نظر از هزینه‌هایی که از بودجه همین مملکت مصروف می‌گردد، تضعیف سرمایه‌گذاری بخش خصوص در حوزه‌های تحت نظر محیط زیست را موجب می‌گردد.

۱-۱-۳- جرم‌انگاری رفتارهای آسیب‌زا به محیط زیست: ضرورتی انکارناپذیر

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب ۱۳۵۳، به عنوان اولین قانون جامع در زمینه حفاظت از محیط زیست در ایران شناخته می‌شود. طبق این قانون، فعالیت‌هایی که موجبات آلودگی محیط زیست را فراهم می‌کنند ممنوع اعلام شده است و متخلفانی که این جرم را مرتکب شوند به مجازات‌هایی از قبیل حبس، جزای نقدی، تعطیلی محل کار یا جبران خسارات وارده به محیط زیست محکوم می‌گردیدند، که تفکیک‌هایی در جرایم و مجازات‌های جرایم مذکور آمده است. تعاریف بهداشت و آلودگی محیط زیست متفاوت از یکدیگر می‌باشند؛ به نحوی که در ماده یک آیین‌نامه بهداشت محیط، مصوب ۱۳۷۱، بهداشت عبارت است از کنترل عواملی از محیط

رفع تصرف عدوانی یا رفع مزاحمت یا ممانعت از حق یا اعاده وضع به حال سابق نماید.

تبصره ۱- رسیدگی به جرائم فوق‌الذکر خارج از نوبت به عمل می‌آید و مقام قضایی با تنظیم صورت‌مجلس دستور متوقف ماندن عملیات متجاوز را تا صدور حکم قطعی خواهد داد.

تبصره ۲- در صورتی که تعداد متهمان سه نفر یا بیشتر باشد و قرائن قوی بر ارتکاب جرم موجود باشد قرار بازداشت صادر خواهد شد، مدعی می‌تواند تقاضای خلع ید و قلع بنا و اشجار و رفع آثار تجاوز را بنماید.

۱- ماده ۱۰ قانون شکار و صید، مصوب سال ۱۳۷۵: «هر کس مرتکب اعمال زیر شود به جزای نقدی از یکصد هزار (۱۰۰۰۰۰) تا یک میلیون (۱۰۰۰۰۰۰) ریال یا حبس از یک ماه تا شش ماه محکوم می‌شود: (اصلاحی مصوب ۱۳۷۵/۹/۲۵)

الف - شکار و صید جانوران قابل شکار و صید عادی بدون پروانه.

ب - شکار و صید بیش از میزان مندرج در پروانه و یا خلاف مقررات و خارج از محل‌های مندرج در پروانه.

ج - حمل، عرضه، فروش و صدور جانوران قابل شکار و صید زنده یا کشته و اجزای آنها بدون کسب پروانه و یا مجوز از سازمان.

دارند که آنها را از سایر انواع جرائم متمایز می‌سازد و ضرورت رویکردی خاص در سیاست جنائی را ایجاد می‌کند. از جمله مهم‌ترین این ویژگی‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. گستردگی و پیچیدگی: جرائم زیست‌محیطی می‌توانند در مقیاس‌های محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی رخ دهند و آثار مخرب آنها اغلب فراتر از مرزهای جغرافیایی گسترش می‌یابد. همچنین این جرائم اغلب ناشی از تعاملات پیچیده بین عوامل انسانی و طبیعی هستند و شناسایی و اثبات آنها دانش تخصصی و کارشناسی دقیق را می‌طلبد؛

۲. آثار بلندمدت و غیرقابل جبران: بسیاری از جرائم زیست‌محیطی، آثار مخرب بلندمدت و گاه غیرقابل جبرانی بر محیط زیست و سلامت انسان‌ها بر جای می‌گذارند. تخریب تنوع زیستی، آلودگی منابع آب و خاک، و تغییرات اقلیمی، از جمله آثار بلندمدت این جرائم هستند، که جبران آنها بسیار دشوار و هزینه‌بر است؛

۳. قربانیان نامشخص و نسل‌های آینده: در بسیاری از جرائم زیست‌محیطی، قربانیان به طور مشخص قابل شناسایی نیستند و آسیب‌های ناشی از جرم، نسل‌های آینده را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای مثال، آلودگی منابع آب زیرزمینی، ممکن است سال‌ها بعد آثار خود را نشان دهد و سلامت نسل‌های آتی را به خطر اندازد؛

۴. منافع اقتصادی و انگیزه‌های مالی: بسیاری از جرائم زیست‌محیطی، با انگیزه‌های اقتصادی و کسب منافع مالی غیرقانونی ارتکاب می‌یابند. قاچاق حیات وحش، قطع غیرمجاز درختان، و دفع غیرقانونی پسماندهای خطرناک،

ذی‌صلاح اقدام به شکار و صید جانوران وحشی، اعم از صیدی و غیرصیدی در اراضی و آب‌های تحت نظارت سازمان حفاظت محیط زیست کند، به جزای نقدی از ۳ میلیون ریال تا ۱۵ میلیون ریال یا حبس از یک ماه تا ۶ ماه محکوم می‌گردید که مکرر در حال تشدید مجازات آن هستند.

این موارد چه در گذشته و چه در حال حکایت از آن دارد که جرم‌انگاری رفتارهای آسیب‌زا به محیط زیست، نه تنها پاسخی به ضرورت حفاظت از این سرمایه حیاتی است، بلکه بازتابی از تغییر نگرش جوامع بشری نسبت به محیط زیست و حقوق آن می‌باشد. در گذشته، محیط زیست به عنوان منبعی نامحدود و رایگان تلقی می‌شد و بهره‌برداری بی‌رویه از آن امری عادی محسوب می‌گردید، اما امروزه، با درک محدودیت منابع طبیعی و آثار مخرب فعالیت‌های انسانی بر محیط زیست، ضرورت جرم‌انگاری رفتارهایی که به تخریب و آلودگی محیط زیست منجر می‌شوند، بیش از پیش آشکار شده است. جرم‌انگاری این رفتارها، علاوه بر جنبه بازدارندگی، جنبه نمادین نیز دارد و نشان‌دهنده ارزش و اهمیتی است که جامعه برای محیط زیست قائل است، لکن پراکندگی قوانین مرتبط با جرایم زیست‌محیطی و ناکارآمد بودن آنها، چالش جدی دستگاه قضایی است و صرف ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی^۱ نمی‌تواند راهگشا باشد.

۱-۱-۴- ویژگی‌های جرائم زیست‌محیطی: تمایز از سایر جرائم

از آنجا که جرایم زیست‌محیطی علاوه بر خساراتی که از این رهگذر قطعاً به محیط زیست وارد می‌کند با سلامت و جان انسان‌ها نیز مرتبط است، دارای اهمیتی دوچندان می‌باشد. بنابراین، جرائم زیست‌محیطی، ویژگی‌های منحصر به فردی

د - از بین بردن رستنی‌ها از جمله قطع درختان، خارزنی، بوته کنی و تelif غیرمجاز در مناطق حفاظت شده و پناهگاههای حیات وحش و تجاوز و تخریب در این مناطق»-

[میزان مجازات‌های نقدی مقرر در ماده ۱۰ این قانون، به موجب مصوبه مورخ ۱۳۹۷/۲/۱۶ هیأت وزیران از سه میلیون ریال تا پانزده میلیون ریال تعیین شده است].

۱- ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تغزیرات): «هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیرمجاز فاضلاب خام یا پس آب تصفیه خانه‌های فاضلاب برای مصارف

کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد-

تبصره ۱ - تشخیص اینکه اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شناخته می‌شود و نیز غیرمجاز بودن کشتار دام و دفع فضولات دامی و همچنین اعلام جرم مذکور حسب مورد بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان حفاظت محیط زیست و سازمان دامپزشکی خواهد بود.

تبصره ۲ - منظور از آلودگی محیط زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیک آن را بطوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان یا آثار یا ابنیه مضر باشد تغییر دهد»

که در کنار جرایم اعلامی باید قاچاق سوخت و تغییر کاربری اراضی محیط زیست را نیز مورد لحاظ قرار داد.

۱-۲- سیاست جنائی زیست‌محیطی

۱-۲-۱- سیاست جنائی و جایگاه آن در نظام حقوقی

سیاست جنائی، به معنای عام، مجموعه تدابیر و راهبردهایی است که دولت به منظور مقابله با جرم و پدیده مجرمانه اتخاذ می‌کند. در تعریفی دیگر، سیاست جنائی، ابزاری است در دست دولت برای حفظ نظم و امنیت اجتماعی و تضمین حقوق شهروندان در برابر تهدیدات ناشی از جرم. عده‌ای کثیر از نویسندگان علم حقوق معتقدند سیاست جنائی، در نظام حقوقی هر کشور، جایگاهی ویژه دارد و مبنای تدوین قوانین کیفری، عملکرد دستگاه قضائی و انتظامی، و برنامه‌های پیش‌گیری از جرم قرار می‌گیرد. در یک تقسیم‌بندی سیاست جنائی دارای ابعاد مختلف می‌باشد که عبارتند از: سیاست جنائی تقنینی (جرمانگاری و تعیین مجازات)، سیاست جنائی قضائی (نحوه عملکرد دستگاه قضائی)، سیاست جنائی اجرایی (نحوه عملکرد نهادهای اجرایی)، سیاست جنائی پیشگیرانه (تدابیر پیش‌گیری از جرم) و سیاست جنائی ترمیمی (جبران خسارت و اصلاح مجرمان) می‌باشد (غلامی و رحمانی، ۱۳۹۶: ۲۸).

حال از آنجا که دو بعد آن، یعنی سیاست جنائی تقنینی و سیاست جنائی قضائی دارای اهمیتی ویژه است و با سرفصل این پژوهش، هم‌خوانی بهتری دارد، بیشتر بدان‌ها اشاره می‌شود و مورد واکاوی قرار می‌گیرد:

۱. سیاست جنائی تقنینی در حوزه جرائم زیست‌محیطی شامل وضع قوانین و مقرراتی است که با جرم‌انگاری رفتارهای مخرب محیط زیست، برای آنها مجازات تعیین می‌کند. در ایران، قوانین مختلف مانند قانون مجازات اسلامی، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و سایر قوانین و مقررات خاص به جرائم زیست‌محیطی پرداخته‌اند؛

۲. سیاست جنائی قضائی در این حوزه شامل عملکرد دستگاه قضائی و انتظامی در اجرای قوانین و مقررات محیط زیستی

اغلب به دلیل سودآوری بالا و ریسک پایین کشف و مجازات، انجام می‌شوند؛^۱

۵. سزار بکاربا، حقوقدان معروف ایتالیایی، معتقد است پیش‌گیری از وقوع جرایم، بهتر از کیفر دادن است و برای پیش‌گیری از جرایم پیشنهاد می‌کند: نخست - قوانین باید روشن و ساده باشند و تمام قدرت ملت برای دفاع از آن بسیج شود و هیچ قدرتی برای نابودی آن به کار گرفته نشود؛ دوم - مردم آموزش داده شوند و سوم - پرهیزکاران پاداش داده شوند (حیدرزاده و مظفری‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۶۳).

مضافاً این که نظر به تنوع زیستی در نقاط مختلف جهان، ممکن است شیوه تدوین قوانین در برخی کشورها از لحاظ جرایم زیست‌محیطی نیز متفاوت باشند که می‌توان تدوین قوانین حفاظت از محیط زیست وحوش در برخی کشورهای افریقایی را به عنوان شاهد مثال یاد کرد، اما ممکن است در بعضی کشورهای حاشیه خلیج فارس چنین قانونی موضوعیت نداشته باشد یا قانون حفاظت از گونه خاص گیاهی در برخی کشورها، که عملاً امکان رشد و تکثیر آن در سایر مناطق ممکن است، امکان‌پذیر نباشد. لذا چاره‌ای جز پذیرش قوانین خاص هر منطقه از حیث نباتی و حیوانی وجود ندارد.

البته این نکته را نباید از نظر دور داشت که بسیاری از جرائم زیست‌محیطی، دارای ابعاد فراملی و بین‌المللی هستند و مقابله با آنها همکاری و هماهنگی بین کشورها را نیاز دارد. آلودگی هوا و آب، تخریب جنگل‌های بارانی، قاچاق حیات وحش، و تجارت غیرقانونی پسماندهای خطرناک، از جمله جرائم زیست‌محیطی فراملی هستند. این جرائم، نه تنها به محیط زیست کشورهای مبدأ و مقصد آسیب می‌رسانند، بلکه اکوسیستم‌های جهانی و سلامت کره زمین را نیز تهدید می‌کنند. مقابله مؤثر با این جرائم، مستلزم همکاری‌های بین‌المللی در زمینه تبادل اطلاعات، استرداد مجرمان، و اجرای مشترک قوانین و مقررات بین‌المللی است؛^۲ البته جای آن دارد

۲- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: نوجوان و دیگران، ۱۴۰۰ و پورقهرمانی و دیگران، ۱۴۰۰.

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: علیپور و کفشگر، ۱۳۹۸.

تناسبی ندارد. برنامه‌ریزی جامع و مشخص برای استفاده از ظرفیت نهادهای مدنی در جهت پیشبرد سیاست جنایی قضایی در ایران وجود ندارد. خلاصه این که پیشگیری از جرایم علیه منابع ملی زیست‌محیطی به دیدگاه مدرن قانونگذار و همچنین جرم‌شناسی پیشرفته نیاز دارد (علی‌نژاد و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۰۰۹).

۳. جبران خسارت وارده به محیط زیست: جرائم زیست‌محیطی، اغلب خسارات جبران‌ناپذیری به محیط زیست وارد می‌کنند. سیاست جنایی زیست‌محیطی، باید سازوکارهایی را برای جبران خسارت وارده به محیط زیست پیش‌بینی کند. جبران خسارت می‌تواند شامل پرداخت خسارت مالی، بازسازی محیط زیست آسیب‌دیده و اقدامات ترمیمی دیگر باشد.

باید این نکته را در نظر داشت که شاید دلیل تکرار جرایم زیست‌محیطی ناشی از تغییر سیاست‌های حاکم در هرم دولت‌ها باشد. لذا باید قوانین مرتبط در این خصوص، طی اسناد بالادستی تدوین و ابلاغ شود تا با تغییر دولت و حاکمیت، امکان سوء استفاده از محیط زیست به لحاظ همدلی و منافع احتمالی حزبی، قابل تغییر نباشد.

۲- تحلیل سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرائم زیست-محیطی

۱-۲- قوانین و مقررات کیفی مرتبط با محیط زیست در ایران سیاست جنایی تقنینی، به عنوان رکن اصلی سیاست جنایی، در حوزه جرائم زیست‌محیطی از اهمیتی ویژه برخوردار است. قوانین و مقررات کیفی، چارچوب حقوقی مقابله با این جرائم را تعیین می‌کنند و مبنای عمل دستگاه قضائی و اجرایی قرار می‌گیرند. این بخش، به بررسی تفصیلی قوانین و مقررات کیفی مهم مرتبط با محیط زیست در ایران می‌پردازد:

۱-۱-۲- قانون مجازات اسلامی و جرائم علیه محیط زیست قانون مجازات اسلامی، به عنوان مهم‌ترین قانون کیفی ایران، در کنار سایر قوانین خاص، بخشی از سیاست جنایی تقنینی در حوزه محیط زیست را شکل می‌دهد. اگر چه این قانون به طور اختصاصی به جرائم زیست‌محیطی نپرداخته است، اما موادی متعدد از آن به طور مستقیم یا غیرمستقیم با

است. این عملکرد شامل شناسایی و کشف جرائم زیست-محیطی، تعقیب و محاکمه متهمان، صدور حکم و اجرای مجازات‌ها، و همچنین اقدامات پیشگیرانه و نظارتی می‌شود.

۱-۲-۲- سیاست جنایی زیست‌محیطی: رویکردی نوین در جرم‌شناسی

سیاست جنایی زیست‌محیطی، به عنوان شاخه‌ای نوین از سیاست جنایی، به تدابیر و راهبردهای خاصی اطلاق می‌شود که دولت به منظور مقابله با جرائم زیست‌محیطی اتخاذ می‌کند. این سیاست، با توجه به ویژگی‌های خاص جرائم زیست-محیطی، از جمله گستردگی آثار مخرب، قربانیان نامشخص، و انگیزه‌های اقتصادی، رویکردی متفاوت از سیاست جنایی سنتی را ایجاب می‌کند. سیاست جنایی زیست‌محیطی، نه تنها به سرکوب و مجازات مجرمان زیست‌محیطی می‌پردازد، بلکه بر پیشگیری از وقوع جرم، جبران خسارت وارده به محیط زیست، و اصلاح و بازپروری مجرمان تأکید دارد. لذا جبران خسارت اگر در قالب اعاده به وضع سابق (در صورت امکان) مانند پاسبان و نگهبان محیط زیست باشد، شاید اثر روانی بهتری داشته باشد.

اهداف اصلی سیاست جنایی زیست‌محیطی را می‌توان در سه دسته کلی پیشگیری، سرکوب و جبران خسارت خلاصه کرد:

۱. پیشگیری از جرائم زیست‌محیطی: پیشگیری، مهم‌ترین هدف سیاست جنایی زیست‌محیطی است. پیشگیری از جرم، به مراتب مؤثرتر و کم‌هزینه‌تر از سرکوب و مجازات است. پیشگیری از جرائم زیست‌محیطی، شامل تدابیر مختلف، از جمله آموزش و فرهنگ‌سازی، نظارت و بازرسی، تشویق رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی، و اصلاح ساختارهای اقتصادی و اجتماعی آسیب‌زا به محیط زیست می‌باشد؛

۲. سرکوب جرائم زیست‌محیطی: این سرکوب، از طریق شناسایی، تعقیب، محاکمه و مجازات مجرمان، نقشی مهم در بازدارندگی از ارتکاب مجدد جرم و اجرای عدالت دارد. سیاست جنایی سرکوب‌گرانه، باید با رویکردی قاطع و مؤثر، با جرائم زیست‌محیطی برخورد کند و مجازات‌های متناسب و بازدارنده برای آنها تعیین نماید، که با توجه به شدت وحدت جرائم فاقد بازدارندگی بوده و با اصل فردی کردن مجازات‌ها

جرمانگاری و تعیین مجازات برای جرائم زیست‌محیطی در ایران محسوب می‌شود.

الف) جرم‌انگاری رفتارهای آلوده‌کننده، تخریب‌کننده و تهدیدکننده محیط زیست

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست طیفی گسترده از رفتارهای آسیب‌زا به محیط زیست را جرم‌انگاری کرده است. بر اساس این قانون، هرگونه آلودگی آب و هوا که بیش از حد مجاز باشد و به تشخیص سازمان حفاظت محیط زیست برای محیط زیست آسیب‌زا تلقی شود، جرم محسوب می‌شود، گرچه تاکنون در خصوص آلودگی هوا توسط دستگاه‌های دودزا، که تعطیلی فعالیت آموزشی و اقتصادی مردم را موجب می‌شود، هیچ‌گونه اقدامی صورت نگرفته و حتی با تدوین قوانین مرتبط در قابل ترک فعل، هرگز هیچ متولی و مدیری بازخواست نگردیده است.

همچنین قطع درختان جنگلی، تخریب مراتع و بوته‌کشی در مناطق جنگلی و مرتعی، به منظور حفظ منابع زیست‌ملی، مشمول جرم‌انگاری قرار گرفته است. شکار و صید غیرمجاز حیوانات وحشی و آبیان نیز با هدف جلوگیری از انقراض آن‌ها، در زمره رفتارهای مجرمانه طبقه‌بندی شده است، که البته باید محدودیت موقت و فصلی ممنوعیت صید در زمره قوانین حمایتی دانسته شود، زیرا برابر تحقیقات بعمل آمده، با توجه به فرا رسیدن فصل تخم‌ریزی ماهیان رودخانه‌ای (۱۵ اسفند)، صید هر گونه ماهی تا پایان فصل تخم‌ریزی (۱۵ اردیبهشت) در سطح رودخانه‌ها، آبراه‌ها و تالاب‌ها ممنوع می‌گردد و افرادی که به هر دلیل در این زمان اقدام به صید ماهی کنند، طبق

این جرائم مرتبط هستند. بارزترین ماده در میان مواد این قانون، ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی می‌باشد که به موضوع تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست پرداخته است. این ماده، با دامنه شمول گسترده خود، بسیاری از رفتارهای آلوده‌کننده محیط زیست را در بر می‌گیرد. مصادیق ذکر شده در ماده، شامل آلودگی آب آشامیدنی، دفع غیربهداشتی فضولات، ریختن مواد مسموم‌کننده، پخش مواد آلوده، ریختن زباله در معابر عمومی و سایر موارد مشابه است که همگی می‌توانند مصادیقی از جرائم زیست‌محیطی محسوب شوند. مجازات تعیین شده برای این جرم، حبس تا یک سال یا جزای نقدی ... یا هر دو مجازات است (علی‌نژاد و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۰۹).

علاوه بر ماده ۶۸۸، مواد دیگر از قانون مجازات اسلامی نیز به طور غیرمستقیم با جرائم زیست‌محیطی مرتبط هستند. به عنوان مثال، مواد مربوط به تخریب اموال عمومی (مواد ۶۷۷ و ۶۷۸ قانون مجازات اسلامی) می‌تواند شامل تخریب پارک‌های ملی، مناطق حفاظت شده و سایر منابع طبیعی عمومی شود. همچنین، مواد مربوط به آتش‌سوزی عمدی (مواد ۶۷۵ و ۶۷۶ قانون مجازات اسلامی) می‌تواند در مواردی که به آتش‌سوزی جنگل‌ها و مراتع منجر شود، به عنوان جرم زیست‌محیطی تلقی گردد. با این حال، این مواد به طور خاص به جنبه زیست‌محیطی جرم توجه ندارند و بیشتر بر جنبه مالکیت و نظم عمومی تأکید دارند. لذا ضروری است تا در خصوص خسارت وارده به محیط زیست در همین موارد نیز جرم‌انگاری شود. در واقع، باید محیط زیست را به عنوان یک موجود زنده مورد حمایت قانونی قرار داد؛ حتی در مواردی که بحث منفعت بخش خصوصی و جبران خسارت وارده به او ملاک مجازات باشد.

۲-۱-۲- قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست: محور اصلی سیاست جنائی زیست‌محیطی

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب ۱۳۵۳، به عنوان قانون مادر در حوزه محیط زیست ایران، نقش محوری در سیاست جنائی تقنینی زیست‌محیطی ایفا می‌کند. این قانون، با اصلاحات و الحاقات بعدی، همچنان مهم‌ترین منبع

به اشخاص حقیقی و حقوقی آسیب دیده می‌باشد. با این حال، باید توجه داشت که میزان مجازات‌های تعیین شده در این قانون، به ویژه مجازات‌های جزای نقدی، با توجه به گذشت زمان و تورم اقتصادی، در حال حاضر بازدارندگی لازم را ندارند و به بازنگری و افزایش نیازمند هستند.

ج) تکالیف و مسؤولیت‌های سازمان حفاظت محیط زیست
قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، سازمان حفاظت محیط زیست را به عنوان نهاد اصلی مسؤول حفاظت از محیط زیست و اجرای قوانین و مقررات مربوط تعیین کرده است. این سازمان، وظایف و اختیاراتی گسترده در زمینه نظارت، بازرسی، صدور مجوزهای زیست‌محیطی، رسیدگی به تخلفات و جرائم زیست‌محیطی، و پیگیری قضائی متخلفان و مجرمان دارد. سازمان حفاظت محیط زیست، از طریق یگان حفاظت محیط زیست و همکاری با سایر دستگاه‌های انتظامی و قضائی، مسؤولیت کشف، تعقیب و رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی را بر عهده دارد و عوامل آن با رعایت ضوابطی به عنوان ضابطین قوه قضائیه هم حق دارند و هم تکلیف، تا از محیط زیست محافظت کنند و در صورت وقوع جرم در حوزه مربوط، به دستگاه قضایی گزارش دهند.

مواد ۱۰ و ۱۲ قانون شکار و صید^۲، ضمن معرفی به مقامات قضایی برابر ماده ۳۰ همین قانون^۳، مشمول جریمه ضرر و زیان وارده و حبس ناشی از صید غیرمجاز خواهند شد. علاوه بر این، هر گونه تخریب و تصرف در مناطق حفاظت‌شده، پناهگاه‌های حیات وحش و پارک‌های ملی، به منظور تضمین حفاظت از این نواحی، جرم تلقی می‌شود. تولید، واردات، صادرات و مصرف مواد شیمیایی و فرآورده‌های نفتی، که به تشخیص سازمان حفاظت محیط زیست برای محیط زیست مضر باشند نیز جرم‌انگاری شده است. همچنین عدم رعایت ضوابط و مقررات محیط زیستی در فعالیت‌های صنعتی، کشاورزی، خدماتی و سایر فعالیت‌ها، به‌عنوان تضمینی برای اجرای مقررات حفاظتی، مشمول برخورد قانونی قرار گرفته است. این قانون نشان‌دهنده عزم قانونگذار در مقابله با رفتارهای مخرب محیط زیستی و حفاظت از منابع طبیعی است؛

ب) تعیین مجازات‌های کیفری و مدنی برای جرائم زیست‌محیطی

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، علاوه بر جرم‌انگاری رفتارهای آسیب‌زا، مجازات‌های کیفری و مدنی متناسب با هر جرم را نیز تعیین کرده است. مجازات‌های کیفری شامل حبس، جزای نقدی و شلاق است.^۴ مجازات‌های مدنی نیز شامل جبران خسارت وارده به محیط زیست و پرداخت ضرر و زیان

الف (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - شکار و صید جانوران وحشی حمایت شده بدون داشتن پروانه ویژه؛

ب (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - شکار و صید در مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش بدون تحصیل پروانه ویژه و صید غیرمجاز در رودخانه‌های حفاظت‌شده؛

ج (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - از بین بردن رستنی‌ها و تعلیف و تخریب در پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی و هر گونه تجاوز و فعالیت غیرمجاز در این گونه مناطق؛
د (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - آلوده نمودن آب رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و تالاب‌های حفاظت‌شده، چشمه‌ها و آبشخورها به موادی که باعث آلودگی آب و از بین رفتن آبزیان شود-

۳- ماده ۳۰ قانون شکار و صید:
(اصلاحی ۱۳۷۵/۹/۲۵) و جوه حاصل از اجرای قانون شکار و صید غیر از درآمد ناشی از بهای پروانه‌های شکار و صید و ضرر و زیان که به موجب بند (الف) ماده (۴۵) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت هزینه خواهد شد به حساب خاصی نزد خزانه داری کل واریز می‌شود- سازمان برنامه و بودجه موظف است همه ساله معادل هفتاد درصد (۷۰٪) آن را به طور جداگانه در بودجه سازمان منظور کند تا صرف حفاظت از حیات وحش، کنترل مناطق تحت نظارت سازمان و تأمین هزینه‌های مربوط به اجرای ماده (۹) قانون شکار و صید، مصوب ۱۳۴۶، و اصلاحیه بعدی آن شود-

۴- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: فرید و عسکر، ۱۳۹۵

۱- ماده ۱۰ قانون شکار و صید:

(اصلاحی ۱۳۹۷/۱۰/۱۶) هر کس مرتکب اعمال زیر شود به جزای نقدی از سه میلیون ریال تا پانزده میلیون ریال یا حبس از یک ماه تا شش ماه محکوم می‌شود:

الف (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - شکار و صید جانوران وحشی عادی بدون پروانه؛
ب (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - شکار و صید بیش از میزان مندرج در پروانه و یا خلاف مقررات و خارج از محل‌های مندرج در پروانه؛

ج (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - حمل، عرضه، فروش و صدور جانوران وحشی زنده یا کشته و اجزای آنها بدون کسب پروانه و یا مجوز از سازمان؛

د (الحاقی ۱۳۷۵/۹/۲۵) - از بین بردن رستنی‌ها از جمله قطع درختان، خارزنی، پوته‌کشی و تعلیف غیرمجاز در مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش و تجاوز و تخریب در این مناطق؛

الف - شکار و صید در فصول و ساعات ممنوعه؛

ب - شکار و صید با وسایل و از طرق ممنوعه؛
پ (اصلاحی ۱۳۵۲/۱۰/۳۰) - از بین بردن رستنی‌ها در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات وحش؛

ت - شکار و صید بدون پروانه کلیه حیوانات زنده قابل شکار و یا حمل و یا عرضه و یا فروش آن؛

ث - حمل یا عرضه یا فروش و صدور حیوانات کشته قابل شکار و اجزای حیوانات مزبور و همچنین نگهداری آن‌ها در اماکن عمومی، به استثنای آنچه از طرف شورای عالی شکاربانی و نظارت بر صید مجاز اعلام شده باشد-

۲- ماده ۱۲ قانون شکار و صید:

(اصلاحی ۱۳۹۷/۲/۱۶) - هر کس مرتکب اعمال زیر شود به مجازات حبس از سه ماه تا سه سال و یا به جزای نقدی از سی میلیون ریال تا پنجاه میلیون ریال محکوم می‌شود:

۲-۱-۳- سایر قوانین مرتبط: قانون شکار و صید، قانون جنگل‌ها و مراتع، قانون مدیریت پسماند و ...

علاوه بر قانون مجازات اسلامی و قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، قوانین و مقرراتی دیگر نیز در حوزه‌های مختلف محیط زیست وجود دارند که به طور پراکنده به جرائم زیست‌محیطی پرداخته‌اند. از جمله این قوانین می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- قانون شکار و صید: این قانون، مقررات مربوط به شکار و صید حیوانات وحشی و آبزیان را تعیین کرده و شکار و صید غیرمجاز، تخلف از مقررات شکار و صید، و قاچاق حیات وحش را جرم‌انگاری نموده است؛

- قانون جنگل‌ها و مراتع: این قانون، حفاظت از جنگل‌ها و مراتع را مورد توجه قرار داده و قطع غیرمجاز درختان جنگلی، تخریب مراتع، آتش‌سوزی جنگل‌ها و مراتع، و تجاوز به اراضی جنگلی و مرتعی را جرم‌انگاری کرده است؛

- قانون مدیریت پسماند: این قانون، مدیریت صحیح پسماندها را مورد تأکید قرار داده و دفع غیرمجاز پسماندها، به ویژه پسماندهای خطرناک، را جرم‌انگاری کرده است؛

- قانون حفاظت از خاک: این قانون، حفاظت از خاک و جلوگیری از فرسایش و آلودگی آن را مورد توجه قرار داده و تخریب و آلودگی خاک را جرم‌انگاری کرده است؛

- قانون هوای پاک: این قانون، به منظور کاهش آلودگی هوا و بهبود کیفیت هوا تصویب شده و برخی از رفتارهای آلوده کننده هوا را جرم‌انگاری کرده است.

این قوانین و مقررات، هر یک به جنبه‌ای خاص از جرائم زیست‌محیطی پرداخته و در کنار قوانین اصلی، مجموعه سیاست جنائی تقنینی ایران در حوزه محیط زیست را تشکیل می‌دهند.

با این حال، پراکندگی و عدم انسجام این قوانین، یکی از چالش‌های اصلی سیاست جنائی تقنینی ایران در این حوزه محسوب می‌شود.

۲-۲- نقاط قوت و ضعف رویکرد تقنینی ایران
۲-۲-۱- نقاط قوت: گستردگی جرم‌انگاری، تنوع مجازات‌ها، نهادهای مسؤؤل

سیاست جنائی تقنینی ایران^۱ در حوزه جرائم زیست‌محیطی، نقاط قوت قابل توجه وجود دارد، از جمله:

- گستردگی جرم‌انگاری: قوانین ایران، به ویژه قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، طیفی گسترده از رفتارهای آسیب‌زا به محیط زیست را جرم‌انگاری کرده‌اند. این گستردگی جرم‌انگاری، نشان‌دهنده توجه قانونگذار به ابعاد مختلف تخریب و آلودگی محیط زیست است؛

- تنوع مجازات‌ها: قوانین ایران، برای جرائم زیست‌محیطی، مجازات‌هایی متنوع، مانند حبس، جزای نقدی، شلاق، و مجازات‌های تکمیلی (مثل ضبط آلات و ادوات جرم، انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها) را پیش‌بینی کرده‌اند. این تنوع مجازات‌ها، امکان اعمال مجازات متناسب با نوع و شدت جرم را فراهم می‌سازد؛

- تعیین نهادهای مسؤؤل: قوانین ایران، سازمان حفاظت محیط زیست را به عنوان نهاد اصلی مسؤؤل حفاظت از محیط زیست و اجرای قوانین مربوط تعیین کرده‌اند. همچنین، وظایف و اختیارات سایر نهادهای ذی‌ربط (مانند نیروی انتظامی، قوه قضائیه، شهرداری‌ها) نیز در قوانین مشخص شده است. وجود نهادهای مسؤؤل و مشخص، از پراکندگی و تداخل وظایف جلوگیری، و اجرای موثرتر قوانین را تسهیل می‌کند.

۲-۲-۲- نقاط ضعف: پراکندگی قوانین، ابهام در تعاریف، ناکافی بودن مجازات‌ها، خلأهای قانونی

علی‌رغم نقاط قوت ذکر شده، سیاست جنائی تقنینی ایران در حوزه جرائم زیست‌محیطی با ضعف‌ها و چالش‌های جدی نیز مواجه است که نیازمند توجه و اصلاح هستند، مهم‌ترین این نقاط ضعف عبارتند از:

- پراکندگی قوانین: قوانین و مقررات مرتبط با محیط زیست در ایران، به صورت پراکنده و در قوانین مختلف تصویب شده‌اند. این پراکندگی، به عدم انسجام و هماهنگی بین

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به دبدا و دیگران، ۱۴۰۲.

۳- تحلیل سیاست جنائی قضائی و اجرایی ایران در حوزه جرائم زیست محیطی

۳-۱- عملکرد دستگاه قضائی در رسیدگی به جرائم زیست-محیطی

سیاست جنائی قضائی، به نحوه عملکرد دستگاه قضائی در رسیدگی به جرائم زیست محیطی، از مرحله کشف جرم تا اجرای حکم اشاره دارد. کارآمدی و اثربخشی دستگاه قضائی، نقشی تعیین کننده در اجرای سیاست جنائی و تحقق اهداف آن دارد.^۱ در این بخش، به تحلیل عملکرد دستگاه قضائی ایران در رسیدگی به جرائم زیست محیطی می پردازد:

۳-۱-۱- چالش های رسیدگی قضائی به پرونده های زیست محیطی: پیچیدگی فنی، کمبود تخصص، اطاله دادرسی

رسیدگی به پرونده های جرائم زیست محیطی، به دلیل ویژگی های خاص این جرائم، با چالش هایی متعدد روبرو است. از جمله مهم ترین این چالش ها می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- پیچیدگی فنی و تخصصی: جرائم زیست محیطی، اغلب ماهیت فنی و تخصصی دارند و اثبات آنها به دانش و تخصص در زمینه های مختلف علوم محیط زیست، مهندسی محیط زیست، اکولوژی، سم شناسی و سایر رشته های مرتبط نیازمند است. قضات و کارشناسان قضائی، ممکن است فاقد دانش و تخصص کافی در این زمینه ها باشند که این امر، رسیدگی دقیق و عادلانه به پرونده ها را دشوار می سازد؛

- کمبود تخصص و کارشناس مجرب: کمبود قضات متخصص در زمینه حقوق محیط زیست و کارشناسان مجرب و بی طرف در حوزه علوم محیط زیست، از دیگر چالش های رسیدگی قضائی به پرونده های زیست محیطی است. استفاده از کارشناسان غیرمتخصص یا جانبدار، می تواند به صدور آرای غیردقیق و غیرعادلانه منجر شود. ضرورت دارد که دوره های آموزشی تخصصی برای قضات و کارشناسان قضائی در

قوانین، تداخل وظایف نهادهای مسؤول، و سردرگمی مجریان قانون و شهروندان منجر شده است. تجمیع قوانین محیط زیستی در قالب یک قانون جامع و مدون، ضروری است؛

- ابهام در تعاریف: برخی از تعاریف و مفاهیم کلیدی در قوانین محیط زیستی ایران، مبهم و کلی هستند. به عنوان مثال، تعریف دقیق آلودگی، تخریب، محیط زیست و حدود مجاز در برخی از قوانین مشخص نیست. این ابهام در تعاریف، تفسیرپذیری قوانین را افزایش داده و امکان سوء استفاده و فرار از مجازات را فراهم می سازد. لازم است تعاریف و مفاهیم کلیدی در قوانین محیط زیستی، دقیق، روشن و قابل سنجش باشند؛

- ناکافی بودن مجازات ها: میزان مجازات های تعیین شده در قوانین فعلی، به ویژه مجازات های جزای نقدی، با توجه به تورم اقتصادی و کاهش ارزش پول، بازدارندگی لازم را ندارند. مجازات های حبس نیز در بسیاری از موارد، کوتاه مدت و غیرمؤثر هستند. ضرورت دارد مجازات های جرائم زیست محیطی، به ویژه برای جرائم سازمان یافته و جرائم با خسارات سنگین، افزایش یابند و با شدت جرم و خسارات وارده به محیط زیست متناسب باشند. همچنین، استفاده از مجازات های جایگزین حبس، مجازات های تکمیلی و مجازات های ناظر به جبران خسارت، باید مورد توجه قرار گیرد؛

- خلأهای قانونی: در برخی زمینه های مرتبط با محیط زیست، خلأهای قانونی وجود دارد. به عنوان مثال، جرائم مرتبط با تغییرات اقلیمی، مهندسی ژنتیک، فناوری های نوین و اثرات زیست محیطی آنها، و جرائم سایبری زیست محیطی، به طور کافی در قوانین فعلی مورد توجه قرار نگرفته اند.

به روز رسانی قوانین محیط زیستی و رفع خلأهای قانونی موجود، به ویژه در زمینه های نوین و نوظهور ضروری است.

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: پورقهرمانی و نوجوان، ۱۴۰۰.

- جبران خسارت وارده به محیط زیست: جبران خسارت وارده به محیط زیست، از اهداف مهم سیاست جنائی زیست-محیطی است. دادگاه‌ها، علاوه بر صدور مجازات‌های کیفری، باید به جبران خسارت زیست‌محیطی نیز توجه داشته باشند و متخلفان را به جبران خسارات وارده، بازسازی محیط زیست آسیب‌دیده، و پرداخت خسارت به اشخاص حقیقی و حقوقی آسیب‌دیده ملزم کنند.^۴ با این حال، در عمل، سازوکارهای جبران خسارت زیست‌محیطی در آرای دادگاه‌ها به طور کافی مورد توجه قرار نمی‌گیرد و بیشتر تمرکز بر مجازات‌های کیفری است. ضرورت دارد دادگاه‌ها، با استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود، به جبران خسارت زیست‌محیطی در آرای خود توجه بیشتری نشان دهند و از ظرفیت کارشناسی برای تعیین میزان خسارت و نحوه جبران آن استفاده کنند.

۳-۱-۳- نقش دادرها و ضابطان قضائی در کشف و تعقیب

جرائم زیست‌محیطی

دادرها و ضابطان قضائی، نقش کلیدی در کشف و تعقیب جرائم زیست محیطی ایفا می‌کنند. عملکرد مؤثر آنها، پیش‌شرط رسیدگی قضائی عادلانه و صدور احکام بازدارنده است.^۵

- نقش دادرها: دادرها، مسئولیت کشف جرم، جمع‌آوری ادله، تعقیب متهمان و صدور کیفرخواست را بر عهده دارند. دادرها، با همکاری ضابطان قضائی، باید به طور فعال در کشف جرائم زیست‌محیطی، به ویژه جرائم سازمان‌یافته و جرائم پنهان اقدام کنند و با دقت و سرعت، پرونده‌ها را تکمیل و به دادگاه ارسال نمایند.^۶ تخصصی‌سازی دادرهای رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی، و آموزش دادستان‌ها و بازپرسان در زمینه حقوق و علوم محیط زیست می‌تواند به بهبود عملکرد دادرها در این حوزه کمک کند؛

- نقش ضابطان قضائی: ضابطان قضائی، شامل نیروی انتظامی، یگان حفاظت محیط زیست، و سایر نهادهای

زمینه حقوق و علوم محیط زیست برگزار شود و از کارشناسان مجرب و بی‌طرف در رسیدگی به پرونده‌ها استفاده گردد؛

- اطلاع دادرسی: فرایند رسیدگی به پرونده‌های جرائم زیست‌محیطی، اغلب طولانی و زمان‌بر است. این اطلاع دادرسی، به دلایلی مختلف، از جمله پیچیدگی پرونده‌ها، کمبود نیروی انسانی در دستگاه قضائی، و عدم اولویت‌بندی پرونده‌های زیست‌محیطی، رخ می‌دهد. اطلاع دادرسی، می‌تواند به از بین رفتن آثار جرم، کاهش اثربخشی مجازات‌ها، و بی‌اعتمادی عمومی به دستگاه قضائی منجر شود.^۱ اتخاذ سازوکارهایی برای تسریع در رسیدگی به پرونده‌های جرائم زیست‌محیطی، از جمله تخصصی‌سازی شعب قضائی، استفاده از روش‌های دادرسی سریع، و افزایش نیروی انسانی متخصص، ضروری است.

۳-۱-۲- رویکرد دادگاه‌ها در صدور احکام: میزان بازدارندگی

مجازات‌ها، جبران خسارت

رویکرد دادگاه‌ها در صدور احکام جرائم زیست‌محیطی، نقشی مهم در تحقق اهداف سیاست جنائی دارد.^۲ میزان بازدارندگی مجازات‌های صادره، و توجه به جبران خسارت وارده به محیط زیست، از جمله شاخص‌های مهم در ارزیابی عملکرد دادگاه‌ها در این حوزه هستند.

- میزان بازدارندگی مجازات‌ها: متأسفانه، در بسیاری از موارد، مجازات‌های صادر شده برای جرائم زیست‌محیطی، متناسب با شدت جرم و خسارات وارده به محیط زیست نیست و بازدارندگی لازم را ایجاد نمی‌کند. به ویژه، مجازات‌های جزای نقدی، به دلیل پایین بودن مبالغ و عدم تناسب با خسارات اقتصادی و زیست‌محیطی، تأثیر چندانی در پیشگیری از جرم ندارند. ضرورت دارد دادگاه‌ها در صدور احکام، به میزان بازدارندگی مجازات‌ها توجه بیشتری داشته باشند و از مجازات‌های متناسب، مؤثر و بازدارنده، از جمله حبس‌های طولانی‌مدت، جزای نقدی سنگین، و مجازات‌های تکمیلی، استفاده کنند.^۳

۴- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: هوشمند فیروزآبادی، ۱۳۹۸.

۵- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: نوری و آقایی، ۱۴۰۲.

۶- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: احمدی، ۱۳۹۹.

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: کشکولیان و شیخ‌الاسلامی، ۱۴۰۱.

۲- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: میرشکاری و حسینی، ۱۴۰۲.

۳- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: مهرا و دیگران، ۱۳۹۶.

۳-۲-۱- ضعف در نظارت و بازرسی: گستردگی مناطق، کمبود نیروی انسانی، تجهیزات ناکافی

یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجرایی در مقابله با جرائم زیست-محیطی، ضعف در نظارت و بازرسی بر فعالیت‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی است. ایران، با وسعت جغرافیایی زیاد و تنوع زیستی غنی به نظام نظارتی قوی و کارآمد برای پیش و کنترل فعالیت‌های آسیب‌زا به محیط زیست نیاز دارد،^۲ اما متأسفانه، نظام نظارتی موجود با ضعف‌های جدی روبرو است.

- گستردگی مناطق تحت نظارت: وسعت زیاد مناطق حفاظت شده، جنگل‌ها، مراتع، سواحل، تالاب‌ها و سایر اکوسیستم‌های حساس، نظارت و بازرسی موثر بر تمامی این مناطق را دشوار می‌سازد. گستردگی مناطق تحت نظارت، نیازمند افزایش چشمگیر نیروی انسانی و تجهیزات نظارتی است؛

- کمبود نیروی انسانی متخصص: سازمان حفاظت محیط زیست و سایر نهادهای اجرایی مسؤول با کمبود نیروی انسانی متخصص و آموزش‌دیده در زمینه نظارت و بازرسی زیست‌محیطی روبرو هستند. نیروی انسانی موجود، اغلب فاقد تخصص و آموزش‌های لازم برای شناسایی و مقابله با جرائم پیچیده زیست‌محیطی هستند. ضروری است جذب و تربیت نیروی انسانی متخصص و افزایش تعداد محیط‌بانان و بازرسان محیط زیست در اولویت قرار گیرد؛

- تجهیزات ناکافی و قدیمی: تجهیزات مورد استفاده برای نظارت و بازرسی محیط زیست، اغلب ناکافی و قدیمی هستند. استفاده از فناوری‌های نوین نظارتی، مانند پهپادها، ماهواره‌ها، سیستم‌های پایش آنلاین، و تجهیزات پیشرفته آزمایشگاهی، به بهبود کارآمدی نظام نظارتی کمک می‌کند.

۳-۲-۲- عدم هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی مسؤول (سازمان محیط زیست، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت صنعت و معدن و تجارت، شهرداری‌ها و ...)

مقابله موثر با جرائم زیست‌محیطی، به هماهنگی و همکاری بین دستگاه‌های اجرایی مختلف مسؤول نیاز دارد. در ایران،

قانونی، مسؤولیت شناسایی متخلفان، جمع‌آوری مستندات، بازرسی از محل وقوع جرم، و دستگیری متهمان را بر عهده دارند. ضابطان قضائی، باید با آموزش‌های تخصصی و تجهیزات مناسب، توانایی کشف و مقابله با جرائم زیست-محیطی را داشته باشند. همکاری و هماهنگی بین ضابطان قضائی مختلف، و تقویت یگان حفاظت محیط زیست از نظر نیروی انسانی، تجهیزات و آموزش، می‌تواند به بهبود عملکرد ضابطان در این حوزه کمک کند.

۳-۱-۴- ضرورت تخصصی شدن شعب قضائی رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی

با توجه به پیچیدگی فنی و تخصصی جرائم زیست‌محیطی، و نیاز به دانش و تخصص خاص در رسیدگی به این پرونده‌ها، تخصصی شدن شعب قضائی رسیدگی به جرائم زیست‌محیطی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. تشکیل شعب ویژه در دادسراها و دادگاه‌ها، با حضور قضات و کارشناسان متخصص در زمینه حقوق و علوم محیط زیست می‌تواند به بهبود کیفیت رسیدگی‌ها، صدور آرای دقیق‌تر و عادلانه‌تر، و تسریع در فرایند دادرسی کمک کند.^۱ تخصصی‌سازی شعب قضائی، باید با آموزش مستمر قضات و کارشناسان، فراهم کردن منابع اطلاعاتی و کارشناسی مورد نیاز، و ایجاد رویه‌های تخصصی دادرسی، همراه باشد.

۳-۲-۳- چالش‌های اجرایی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی

سیاست جنائی اجرایی، به نحوه عملکرد نهادهای اجرایی مسؤول در پیشگیری و مقابله با جرائم زیست‌محیطی اشاره دارد. کارآمدی و اثربخشی نهادهای اجرایی، نقشی مهم در پیشگیری از وقوع جرم، کشف و شناسایی متخلفان، و اجرای قوانین و مقررات زیست‌محیطی دارد. در این بخش، به تحلیل چالش‌های اجرایی در مقابله با جرائم زیست‌محیطی در ایران می‌پردازد.

۲- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: نوروزی‌فرد و زمانی، ۱۳۹۵

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: محمودی و دیگران، ۱۴۰۰

۳-۲-۳- نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) در نظارت و گزارش‌دهی جرائم زیست‌محیطی

سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) زیست‌محیطی، نقشی مهم در نظارت بر عملکرد دستگاه‌های دولتی، گزارش‌دهی جرائم زیست‌محیطی، و افزایش آگاهی عمومی ایفا می‌کنند. این سازمان‌ها به دلیل استقلال از دولت و ارتباط نزدیک با جامعه محلی می‌توانند به عنوان بازوی نظارتی جامعه مدنی در حوزه محیط زیست عمل کنند.^۲

- نظارت بر عملکرد دستگاه‌های دولتی: سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با نظارت بر عملکرد دستگاه‌های دولتی در حوزه محیط زیست، تخلفات و کم‌کاری‌ها را گزارش دهند و به بهبود پاسخ‌گویی و شفافیت دستگاه‌ها کمک کنند. نظارت بر پروژه‌های توسعه‌ای، عملکرد صنایع آلوده کننده، و اجرای قوانین و مقررات محیط زیستی، از جمله زمینه‌های نظارتی سازمان‌های مردم‌نهاد است؛

- گزارش‌دهی جرائم زیست محیطی: سازمان‌های مردم‌نهاد، می‌توانند با شناسایی و گزارش‌دهی جرائم زیست‌محیطی به مراجع ذی‌صلاح، به کشف و تعقیب متخلفان کمک کنند. اطلاع‌رسانی در مورد جرائم زیست‌محیطی، مستندسازی تخلفات، و پیگیری قضائی پرونده‌ها، از جمله فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در این زمینه است؛

- افزایش آگاهی عمومی و جلب مشارکت مردمی: سازمان‌های مردم‌نهاد با برگزاری برنامه‌های آموزشی، اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی می‌توانند آگاهی عمومی را نسبت به مسائل زیست‌محیطی افزایش دهند و مشارکت مردمی را در حفاظت از محیط زیست جلب کنند. برگزاری کارگاه‌های آموزشی، انتشار بروشور و پوستر، استفاده از رسانه‌های اجتماعی و برگزاری کمپین‌های زیست محیطی، از جمله فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در این زمینه است. حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد زیست‌محیطی، تسهیل فعالیت آنها، و فراهم کردن زمینه مشارکت آنها در فرایندهای تصمیم‌گیری

نهادهای متعدد در حوزه محیط زیست مسؤلیت دارند، از جمله سازمان حفاظت محیط زیست، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت نیرو، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، شهرداری‌ها و سایر نهادها. عدم هماهنگی و هم‌افزایی بین این دستگاه‌ها می‌تواند به تداخل وظایف، موازی‌کاری، و کاهش اثربخشی اقدامات مقابله‌ای منجر شود.^۱

- تداخل وظایف و موازی‌کاری: در برخی موارد، وظایف و مسؤلیت‌های نهادهای مختلف در حوزه محیط زیست، به طور دقیق مشخص نشده است و به تداخل وظایف و موازی‌کاری منجر می‌شود. به عنوان مثال، در زمینه مدیریت پسماند، مسؤلیت‌های شهرداری‌ها، سازمان حفاظت محیط زیست، و وزارت کشور به طور کامل تفکیک نشده است. تعیین دقیق وظایف و مسؤلیت‌های هر نهاد، و ایجاد سازوکارهای هماهنگی و همکاری می‌تواند از تداخل وظایف و موازی‌کاری جلوگیری کند؛

- عدم تبادل اطلاعات و همکاری: تبادل اطلاعات و همکاری بین دستگاه‌های اجرایی مختلف، برای مقابله مؤثر با جرائم زیست‌محیطی ضروری است، اما متأسفانه در بسیاری از موارد، تبادل اطلاعات و همکاری به صورت مؤثر انجام نمی‌شود. ایجاد سامانه‌های اطلاعاتی مشترک، برگزاری جلسات هماهنگی دوره‌ای، و تشکیل کارگروه‌های مشترک می‌تواند به بهبود تبادل اطلاعات و همکاری بین دستگاه‌ها کمک کند؛

- عدم وجود رهبری واحد: عدم وجود یک نهاد رهبری واحد و هماهنگ‌کننده در حوزه محیط زیست، از دیگر چالش‌های اجرایی است. سازمان حفاظت محیط زیست، به عنوان نهاد اصلی مسؤول محیط زیست، از اختیارات و منابع کافی برای رهبری و هماهنگی سایر دستگاه‌ها برخوردار نیست. تقویت جایگاه سازمان حفاظت محیط زیست، به عنوان نهاد رهبری و هماهنگ‌کننده، و اعطای اختیارات و منابع بیشتر به این سازمان می‌تواند به بهبود هماهنگی و هم‌افزایی بین دستگاه‌ها کمک کند.

۲- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: داودی گرمارودی و دیگران، ۱۳۹۹

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: شرکت و میرزاده، ۱۳۹۹

و نظارت می‌تواند به تقویت سیاست جنائی اجرایی در حوزه جرائم زیست‌محیطی کمک کند.

۴- رویکرد تطبیقی با قوانین بین‌المللی و پیشنهادها برای بهبود سیاست جنائی ایران

۴-۱- اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی مرتبط با جرائم زیست‌محیطی

سیاست جنائی زیست‌محیطی، پدیده‌ای صرفاً ملی نیست و ابعاد بین‌المللی گسترده دارد. جرائم زیست‌محیطی، به دلیل ماهیت فرامرزی و اثرات جهانی خود، نیازمند همکاری و هماهنگی بین‌المللی برای مقابله مؤثر هستند. اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی، چارچوبی حقوقی و سیاسی برای این همکاری فراهم می‌کنند و استانداردهایی را برای سیاست جنائی ملی کشورها در حوزه محیط زیست تعیین می‌نمایند. در این بخش، به بررسی مهم‌ترین اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی مرتبط با جرائم زیست‌محیطی می‌پردازد:

۴-۱-۱- اعلامیه استکهلم (۱۹۷۲) و اصول حقوقی محیط زیست

اعلامیه کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست انسانی (اعلامیه استکهلم)، که در سال ۱۹۷۲ به تصویب رسید، به عنوان اولین سند مهم بین‌المللی در حوزه محیط زیست، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری حقوق و سیاست‌های زیست-محیطی در سطح جهانی داشته است.^۱ این اعلامیه، با طرح ۲۶ اصل، مبانی حقوقی و اخلاقی حفاظت از محیط زیست را تبیین کرد و بر مسؤولیت مشترک دولت‌ها و ملت‌ها در قبال محیط زیست تأکید نمود.

اصل ۱: حق زندگی در محیط زیست سالم: اولین اصل اعلامیه استکهلم، حق بنیادین انسان‌ها برای زندگی در محیط زیست با کیفیت، که اجازه زندگی توأم با حیثیت و رفاه را بدهد به رسمیت می‌شناسد. این اصل، مبانی حقوقی برای طرح دعاوی زیست‌محیطی و مطالبه حقوق زیست-محیطی شهروندان را فراهم می‌سازد؛

اصل ۲: مسؤولیت دولت‌ها در جلوگیری از آسیب به محیط زیست: اصل دوم اعلامیه، دولت‌ها را مسؤول اطمینان از این که فعالیت‌های انجام شده در حوزه صلاحیت یا کنترل آن‌ها آسیبی به محیط زیست کشورهای دیگر یا مناطق خارج از حاکمیت ملی وارد نکند، می‌داند. این اصل، اصل جلوگیری از آسیب فرامرزی را مطرح می‌کند که یکی از اصول اساسی حقوق بین‌الملل محیط زیست است؛

اصل ۱۱: ضرورت سیاست ملی محیط زیست: اصل یازدهم با تأکید بر ضرورت سیاست ملی در مورد محیط زیست، توصیه می‌نماید که دولت‌ها برنامه‌ریزی توسعه‌ای خود را به برنامه‌ریزی محیط زیستی پیوند دهند. این اصل، اهمیت تدوین و اجرای سیاست‌های ملی محیط زیست، از جمله سیاست جنائی زیست‌محیطی را مورد تأکید قرار می‌دهد. اگرچه اعلامیه استکهلم، یک سند الزام‌آور حقوقی نیست، اما به عنوان یک سند سیاسی و اخلاقی، با تأثیری شایسته در توسعه حقوق و سیاست‌های زیست‌محیطی در سطح ملی و بین‌المللی، مبنای بسیاری از کنوانسیون‌ها و توافقنامه‌های بعدی در این حوزه قرار گرفته است.

۴-۱-۲- کنوانسیون تنوع زیستی (۱۹۹۲) و مقابله با جرائم علیه تنوع زیستی

کنوانسیون تنوع زیستی (CBD)، که در سال ۱۹۹۲ در ریو دو ژانیرو به تصویب رسید، یکی از مهم‌ترین کنوانسیون‌های بین‌المللی در حوزه محیط زیست است که به طور خاص به حفاظت از تنوع زیستی و استفاده پایدار از آن می‌پردازد. این کنوانسیون، با اذعان به اهمیت تنوع زیستی برای حیات انسان و ضرورت حفاظت از آن، دولت‌های عضو را به اتخاذ اقدامات لازم برای حفاظت و بهره‌برداری پایدار از تنوع زیستی متعهد می‌کند.^۲

ماده ۸: کنترل گونه‌های بیگانه مهاجم: کنوانسیون تنوع زیستی، در ماده ۸ خود، دولت‌های عضو را ملزم می‌کند تا حد امکان و به طور مناسب، از ورود، استقرار و انتشار گونه‌های بیگانه مهاجم که اکوسیستم‌ها، زیستگاه‌ها

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: رضایی و جلالیان، ۱۳۹۶

۲- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: عبدی پورفرد و موشوی، ۱۳۹۷

سازوکارهایی را برای نظارت و کنترل بر تجارت قانونی و مقابله با تجارت غیرقانونی حیات وحش پیش‌بینی نموده است.

- پیوست‌های سه‌گانه کنوانسیون: کنوانسیون سایتیس^۲، گونه‌های گیاهی و جانوری را بر اساس میزان خطر انقراض و نیاز به حفاظت، در سه پیوست قرار داده است:

پیوست ۱: شامل گونه‌های در معرض خطر انقراض است که تجارت بین‌المللی آنها به طور کلی ممنوع است و فقط در موارد استثنائی و با مجوزهای خاص، امکان‌پذیر است؛

پیوست ۲: شامل گونه‌هایی است که در حال حاضر در معرض خطر انقراض نیستند، اما تجارت آنها باید کنترل شود تا از انقراض آنها در آینده جلوگیری شود. تجارت این گونه‌ها با مجوزهای صادرات و واردات امکان‌پذیر است؛

پیوست ۳: شامل گونه‌هایی است که توسط یک کشور عضو، به عنوان گونه‌های نیازمند به حفاظت در داخل مرزهای خود معرفی شده‌اند و برای تجارت بین‌المللی آنها، نیاز به مجوز مبدأ می‌باشد.

- مقابله با قاچاق حیات وحش: کنوانسیون سایتیس، دولت‌های عضو را به اتخاذ اقدامات لازم برای مقابله با تجارت غیرقانونی حیات وحش، از جمله قاچاق گونه‌های مندرج در پیوست‌های کنوانسیون ملزم می‌کند. جرم‌انگاری قاچاق حیات وحش، تشدید مجازات‌ها، همکاری بین‌المللی برای تبادل اطلاعات و استرداد مجرمان، و تقویت گمرکات و مرزها، از جمله اقدامات مقابله‌ای مورد تأکید کنوانسیون است. کنوانسیون سایتیس، با ایجاد یک نظام بین‌المللی برای کنترل تجارت حیات وحش و مقابله با قاچاق آن، نقشی مهم در حفاظت از گونه‌های در معرض خطر انقراض و تنوع زیستی جهانی ایفا می‌کند.

۴-۱-۴- کنوانسیون بازل (۱۹۸۹) و کنترل جابجایی فرامرزی پسماندهای خطرناک

کنوانسیون بازل در مورد کنترل جابجایی فرامرزی پسماندهای خطرناک و دفع آنها، مصوب ۱۹۸۹، با هدف کاهش خطرات

یا گونه‌ها را تهدید می‌کنند، جلوگیری کنند، آن‌ها را کنترل یا ریشه‌کن سازند. جرائم مرتبط با قاچاق و رهاسازی گونه‌های بیگانه مهاجم می‌تواند تنوع زیستی بومی را به شدت تهدید کند. مقابله با این جرائم، از اهمیتی ویژه برخوردار است؛

- ماده ۱۱: اقدامات انگیزشی: ماده ۱۱ کنوانسیون تنوع زیستی، دولت‌های عضو را تشویق می‌کند تا حد امکان و به طور مناسب، اقدامات انگیزشی از نظر اقتصادی و اجتماعی را برای حفاظت و استفاده پایدار از تنوع زیستی اتخاذ کنند. این ماده بر اهمیت استفاده از ابزارهای غیرکیفری، مانند مشوق‌های اقتصادی و مالی، برای حفاظت از تنوع زیستی تأکید می‌کند؛

- ماده ۱۴: ارزیابی اثرات زیست محیطی: چهاردهمین ماده کنوانسیون تنوع زیستی، دولت‌های عضو را ملزم می‌کند تا حد امکان و به طور مناسب، فرایندهای ارزیابی اثرات زیست‌محیطی را برای پروژه‌های پیشنهادی که ممکن است اثرات نامطلوب قابل توجه بر تنوع زیستی داشته باشند، معرفی کنند. ارزیابی دقیق اثرات زیست‌محیطی پروژه‌های توسعه‌ای می‌تواند از بسیاری از جرائم زیست‌محیطی پیشگیری کند. کنوانسیون تنوع زیستی با تأکید بر حفاظت از تنوع زیستی و استفاده پایدار از منابع طبیعی، چارچوبی مهم برای سیاست جنائی زیست‌محیطی کشورها در مقابله با جرائم علیه تنوع زیستی فراهم می‌سازد.

۴-۱-۳- کنوانسیون سایتیس (۱۹۷۳) و مقابله با تجارت غیرقانونی حیات وحش

کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در معرض خطر انقراض گیاهان و جانوران وحشی (CITES) که به کنوانسیون سایتیس، مصوب ۱۹۷۳، معروف است با هدف کنترل و تنظیم تجارت بین‌المللی گونه‌های گیاهی و جانوری در معرض خطر انقراض، تدوین شده است.^۱ این کنوانسیون، تجارت گونه‌هایی خاص از گیاهان و جانوران وحشی را ممنوع یا محدود کرده و

۲- کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوری و گیاهی در معرض خطر، مصوب ۱۹۷۵ در امریکا

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: موثقی، ۱۴۰۰

۴-۱-۵- سایر کنوانسیون‌ها و توافقنامه‌های مرتبط
علاوه بر کنوانسیون‌های ذکر شده، اسناد و توافقنامه‌های بین‌المللی دیگری نیز وجود دارند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با جرائم زیست‌محیطی مرتبط هستند، از جمله:

- کنوانسیون رامسر (۱۹۷۱) در مورد تالاب‌های مهم بین‌المللی: حفاظت از تالاب‌ها و مقابله با تخریب و آلودگی آنها؛

- کنوانسیون میراث جهانی یونسکو (۱۹۷۲): حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی جهانی، از جمله مناطق طبیعی با ارزش‌های زیست‌محیطی برجسته؛

- کنوانسیون مقابله با بیابان‌زایی (۱۹۹۴): مقابله با بیابان‌زایی و تخریب اراضی و مدیریت پایدار منابع طبیعی؛

- پروتکل کیوتو (۱۹۹۷) و توافقنامه پاریس (۲۰۱۵) در مورد تغییرات اقلیمی: کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و مقابله با تغییرات اقلیمی و اثرات زیست‌محیطی آن؛

- کنوانسیون میناماتا (۲۰۱۳) در مورد جیوه: کاهش انتشار جیوه و ترکیبات آن و مقابله با آلودگی جیوه.

این اسناد و کنوانسیون‌ها، مجموعه‌ای جامع از استانداردهای بین‌المللی را در حوزه محیط زیست و مقابله با جرائم زیست-محیطی ارائه می‌دهند که می‌توانند به عنوان راهنمایی برای تدوین و اجرای سیاست جنائی ملی کشورها در این حوزه مورد استفاده قرار گیرند.

۴-۲- تحلیل تطبیقی سیاست جنائی در کشورهای منتخب
برای درک بهتر سیاست جنائی کارآمد در حوزه جرائم زیست-محیطی و شناسایی الگوهای موفق ضروری است به بررسی تطبیقی سیاست جنائی در کشورهای منتخب، که در این زمینه تجربیاتی قابل توجه دارند، پرداخته شود. لذا به تحلیل تطبیقی سیاست جنائی در چند کشور منتخب، با تمرکز بر جنبه‌های تقنینی، قضائی و اجرایی می‌پردازد:

ناشی از جابجایی فرامرزی پسماندهای خطرناک، به ویژه برای کشورهای در حال توسعه، تدوین شده است. کنوانسیون، جابجایی فرامرزی پسماندهای خطرناک را به رضایت قبلی و آگاهانه کشور واردکننده مشروط نموده و استانداردهایی را برای مدیریت صحیح و دفع ایمن این پسماندها تعیین کرده است.

- تعریف پسماندهای خطرناک: کنوانسیون بازل، تعریفی جامع از پسماندهای خطرناک ارائه داده است که شامل پسماندهایی با ویژگی‌های خطرناک مانند سمی بودن، انفجاری بودن، خورنده بودن، و بیماری‌زا بودن می‌شود؛

- رضایت قبلی و آگاهانه (PIC): کنوانسیون بازل، اصل رضایت قبلی و آگاهانه را برای جابجایی فرامرزی پسماندهای خطرناک مطرح کرده است. بر اساس این اصل، جابجایی پسماندهای خطرناک به یک کشور دیگر، فقط با رضایت قبلی و آگاهانه مقامات ذی‌صلاح کشور واردکننده امکان‌پذیر است. کشور صادرکننده، موظف است اطلاعاتی کامل و دقیق در مورد ماهیت، حجم، و خطرات پسماندها، و همچنین روش‌های مدیریت و دفع آنها، به کشور واردکننده ارائه دهد؛

- مقابله با قاچاق پسماندهای خطرناک: کنوانسیون بازل، جابجایی غیرقانونی پسماندهای خطرناک را جرم‌انگاری کرده و دولت‌های عضو را به اتخاذ اقدامات لازم برای مقابله با قاچاق پسماندهای خطرناک ملزم می‌کند. تشدید مجازات‌ها، همکاری بین‌المللی برای تبادل اطلاعات و استرداد مجرمان، و تقویت گمرکات و مرزها، از جمله اقدامات مقابله‌ای مورد تأکید کنوانسیون است. کنوانسیون بازل، با ایجاد یک نظام بین‌المللی برای کنترل جابجایی فرامرزی پسماندهای خطرناک و مقابله با قاچاق آنها، نقشی مهم در حفاظت از محیط زیست و سلامت انسان در برابر خطرات ناشی از این پسماندها ایفا می‌کند.

۴-۲-۱- سیاست جنائی زیست‌محیطی در اتحادیه اروپا: رویکرد هماهنگ و سخت‌گیرانه

اتحادیه اروپا، به عنوان یک بلوک منطقه‌ای پیش‌رو در حوزه محیط زیست، سیاست جنائی زیست‌محیطی هماهنگ و سخت‌گیرانه‌ای را دنبال می‌کند. دستورالعمل‌ها و مقررات اتحادیه اروپا، استانداردهای حداقلی را برای سیاست جنائی زیست‌محیطی کشورهای عضو تعیین، و آنها را به جرم‌انگاری رفتارهای آسیب‌زا به محیط زیست و اعمال مجازات‌های مؤثر و بازدارنده ملزم می‌کند.^۱

- دستورالعمل EC/۹۹/۲۰۰۸ در مورد حفاظت از محیط زیست از طریق حقوق کیفری: این دستورالعمل، مهم‌ترین سند حقوقی اتحادیه اروپا در حوزه سیاست جنائی زیست‌محیطی است که فهرستی جامع از جرائم زیست‌محیطی را تعیین، و کشورهای عضو را به جرم‌انگاری این رفتارها در قوانین ملی خود ملزم می‌کند. در این دستورالعمل، جرائمی مانند تخلیه غیرقانونی مواد آلوده‌کننده، تجارت غیرقانونی حیات وحش، قاچاق پسماندهای خطرناک، و تخریب زیستگاه‌های حفاظت شده جرم‌انگاری شده‌اند؛

- مقررات REACH و CLP در مورد مواد شیمیایی: اتحادیه اروپا، نظامی جامع برای مدیریت و کنترل مواد شیمیایی خطرناک ایجاد کرده‌اند. این مقررات، تولیدکنندگان و واردکنندگان مواد شیمیایی را به ثبت، ارزیابی، و ارائه اطلاعات ایمنی در مورد مواد شیمیایی خود ملزم، و محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی را برای استفاده از برخی مواد شیمیایی خطرناک تعیین نموده‌اند. تخلف از مقررات REACH و CLP می‌تواند به مسؤولیت کیفری منجر شود؛

- آژانس محیط زیست اروپا (EEA) و نقش آن در نظارت و گزارش‌دهی: آژانس محیط زیست اروپا، نهاد تخصصی اتحادیه اروپا در زمینه محیط زیست است که وظیفه جمع‌آوری داده‌ها، ارزیابی وضعیت محیط زیست، و گزارش‌دهی در مورد مسائل زیست‌محیطی را بر عهده دارد و با ارائه اطلاعات دقیق و به روز در مورد جرائم زیست‌محیطی و روند تغییرات محیط زیست، به

کشورهای عضو در تدوین و اجرای سیاست جنائی مؤثر کمک می‌کند؛

- مجازات‌های سنگین و جبران خسارت: سیاست جنائی زیست‌محیطی اتحادیه اروپا، بر اعمال مجازات‌های سنگین و بازدارنده برای جرائم زیست‌محیطی، از جمله مجازات‌های حبس طولانی‌مدت و جزای نقدی سنگین، تأکید دارد. همچنین جبران خسارت وارده به محیط زیست و پرداخت خسارت به قربانیان جرائم زیست‌محیطی، از جنبه‌های مهم سیاست جنائی اتحادیه اروپا است. سیاست جنائی زیست‌محیطی اتحادیه اروپا، با رویکرد هماهنگ، سخت‌گیرانه و مبتنی بر دانش علمی، الگویی موفق در سطح منطقه‌ای محسوب می‌شود که می‌تواند برای سایر کشورها، از جمله ایران آموزنده باشد.

۴-۲-۲- سیاست جنائی زیست‌محیطی در ایران: مقایسه با الگوهای بین‌المللی

با مقایسه سیاست جنائی زیست‌محیطی ایران با الگوهای بین‌المللی، می‌توان نقاط قوت و ضعف سیاست جنائی ایران را بهتر شناسایی کرد و درس‌هایی ارزشمند برای بهبود آن آموخت.

- نقاط قوت سیاست جنائی ایران:

- وجود قوانین و مقررات متعدد در حوزه محیط زیست، نشان‌دهنده توجه قانونگذار به مسائل زیست محیطی است؛
- جرم‌انگاری طیفی گسترده از رفتارهای آسیب‌زا به محیط زیست در قوانین ایران، به ویژه قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست؛
- وجود نهادهای مسؤول، مانند سازمان حفاظت محیط زیست و یگان حفاظت محیط زیست برای نظارت و اجرای قوانین.

- نقاط ضعف سیاست جنائی ایران:

- پراکندگی و عدم انسجام قوانین محیط زیستی و عدم وجود یک قانون جامع محیط زیست؛
- ابهام در تعاریف و مفاهیم کلیدی در قوانین محیط زیستی؛

۱- برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به: کریمی، ۱۴۰۰.

اجرائی مسؤول، و تقویت جایگاه سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان نهاد رهبری و هماهنگ کننده^۱.

- در حقیقت، با هماهنگ سازی با الگوهای بین المللی و توجه به نقاط قوت و ضعف سیاست جنائی فعلی ایران، می توان گام هایی مؤثر در جهت بهبود و ارتقای سیاست جنائی زیست محیطی ایران برداشت.

نتیجه گیری

سیاست جنائی ایران در مقابله با جرائم زیست محیطی، علی رغم تلاش های صورت گرفته و وجود قوانین و مقررات متعدد، همچنان با چالش های جدی روبرو است. پراکندگی و عدم انسجام قوانین، ابهام در تعاریف، ناکافی بودن مجازات ها، خلأهای قانونی، چالش های اجرایی و قضائی، و عدم هماهنگی بین دستگاه های مسؤول، از جمله مهم ترین نقاط ضعف این سیاست هستند. با این حال، با توجه به اهمیت روزافزون حفاظت از محیط زیست و ضرورت مقابله با جرائم زیست محیطی، اصلاح و بهبود سیاست جنائی ایران در این حوزه، امری اجتناب ناپذیر است. با توجه به نقاط ضعف و چالش های موجود در سیاست جنائی تقنینی ایران در حوزه جرائم زیست محیطی، اصلاح و روزآمدسازی قوانین و مقررات محیط زیستی ضرورتی انکارناپذیر است. این اصلاحات باید با هدف رفع پراکندگی قوانین، شفاف سازی تعاریف، افزایش بازدارندگی مجازات ها، رفع خلأهای قانونی، و انطباق قوانین با استانداردهای بین المللی و نیازهای روز جامعه انجام شوند. همچنین تدوین یک قانون جامع محیط زیست، بازنگری در میزان مجازات ها، جرم انگاری رفتارهای نوین آسیب زا به محیط زیست، و توجه به جنبه های پیشگیرانه و ترمیمی در قوانین، از جمله اولویت های اصلاحات قانونی در این حوزه هستند.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

- ناکافی بودن مجازات های تعیین شده در قوانین فعلی و عدم بازدارندگی کافی آنها؛
- خلأهای قانونی در برخی از زمینه های نوین و نوظهور جرائم زیست محیطی؛
- چالش های اجرایی و قضائی، از جمله ضعف در نظارت و بازرسی، فساد اداری، و اطاله دادرسی؛
- عدم هماهنگی بین دستگاه های اجرایی مسؤول و ضعف در همکاری بین سازمانی.

- هماهنگ سازی با الگوهای بین المللی:

- تدوین قانون جامع محیط زیست: تجمیع و یکپارچه سازی قوانین محیط زیستی در قالب یک قانون جامع و مدون، به رفع پراکندگی قوانین و ایجاد انسجام و هماهنگی کمک می کند؛
- شفاف سازی تعاریف و مفاهیم: تعریف دقیق و روشن مفاهیم کلیدی در قوانین محیط زیستی، تفسیرپذیری قوانین را کاهش می دهد و از سوء استفاده و فرار از مجازات جلوگیری می کند؛
- افزایش بازدارندگی مجازات ها: بازنگری در میزان مجازات های جرائم زیست محیطی و افزایش آنها، به ویژه برای جرائم سازمان یافته و جرائم با خسارات سنگین، و استفاده از مجازات های جایگزین حبس و مجازات های تکمیلی؛
- رفع خلأهای قانونی و جرم انگاری رفتارهای نوین: به روزرسانی قوانین محیط زیستی و رفع خلأهای قانونی موجود، به ویژه در زمینه های نوین و نوظهور جرائم زیست محیطی؛
- تقویت نهادهای اجرایی و قضائی: تخصصی سازی شعب قضائی محیط زیست، آموزش قضات و کارشناسان، تقویت یگان حفاظت محیط زیست، افزایش نیروی انسانی و تجهیزات نظارتی؛
- ایجاد هماهنگی بین سازمانی و تقویت همکاری: ایجاد سازوکارهای هماهنگی و همکاری بین دستگاه های

پیشگیری از جرایم محیط‌زیستی». فصلنامه علمی محیط‌زیست و توسعه فرابخشی، ۶۸(۵): ۱۱-۲۸.

- دیدا، مهدی؛ ابوالحسنی، سلامه و فرهود، نغمه (۱۴۰۲). «واکاوی معضلات موجود در سیاست جنایی تقنینی و قضایی نظام اقتصادی ایران و نقش آموزش در آن». سومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت.

- رضائی، علی و جلالیان، عسکر (۱۳۹۶). «نفوذ بیانیه استکهلم ۱۹۷۲ در روند آموزش و نهادینه شدن اصول و مفاهیم حاکم بر محیط زیست در حوزه حقوق بین‌الملل». فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۶(۲): ۸۳-۱۰۰.

- رئیسی، لیلا (۱۳۸۹). «بررسی تحولات مسئولیت بین‌المللی ناشی از خسارات زیست‌محیطی با توجه به کنوانسیون بازل». نشریه انسان و محیط زیست، ۵۵: ۲۴-۶۲.

- شرکت، افسانه و میرزاده، حمیدرضا (۱۳۹۹). موقعیت‌ها و مصادیق تعارض منافع در سازمان حفاظت محیط زیست و راهکارهای مقابله با آن. مرکز توانمندسازی حاکمیت و جامعه جهاد دانشگاهی ایران، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی تهران، کد گزارش: ۱۳۰ - مسلسل: ۹۹۲۴.

- عبدی پورفرد، ابراهیم و موسوی، سیدجعفر (۱۳۹۷). «آثار الزامات کنوانسیون تنوع زیستی بر قراردادهای انتقال فناوری زیستی». مجله حقوق خصوصی، ۱۵(۱): ۶۷-۸۶.

- علیپور، حمزه؛ و کفشگر، ابوالقاسم (۱۳۹۷). «سیاست جنایی تقنینی ایران در حوزه جرایم زیست‌محیطی با رویکرد پیشگیرانه». فصلنامه رهیافت پیشگیری از جرم، ۱(۳): ۵۳-۷۰.

- علیپور، حمزه و کفشگر، ابوالقاسم (۱۳۹۸). «نقش پلیس و ضابطان خاص در پیشگیری از جرائم زیست محیطی در سیاست جنایی ایران». فصلنامه رهیافت پیشگیری از جرم، ۲(۴): ۱۱۷-۱۳۶.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهام نویسندگان: نگارش مقاله مشترکاً توسط نویسندگان انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزارم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

- احمدی، امیر (۱۳۹۹). «جایگاه مراجع قضایی و ضابطین دادگستری در رسیدگی به جرایم و دعاوی منابع ملی». نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ، شیراز.

- اکبرزاده، فرشید؛ حاجی ده‌آبادی، محمدعلی؛ شمس ناتری، محمدابراهیم و میرخلیلی، سیدمحمود (پاییز ۱۳۹۹). «تحلیل عوامل عدم انسجام سیاست جنایی ایران در قبال جرائم علیه محیط زیست دریایی». تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، ۴۹: ۱۱۳-۱۳۰.

- امور تدوین تنقیح و انتشار قوانین و مقررات (۱۴۰۲). چاپ هفدهم، تهران: معاونت حقوقی ریاست جمهوری.

- پورقهرمانی، بابک و نوجوان، محمدرضا (۱۴۰۰). «بررسی نقش سیستم قضایی جمهوری اسلامی ایران در حمایت از محیط زیست شهری». فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۱(۲): ۷۲۹-۷۳۹.

- حیدرزاده، الهام و مظفری‌زاده، سجاد (۱۳۹۲). «پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی». مجله اخلاق زیستی، ۳(۷): ۱۶۳-۱۹۲.

- داودی گرمارودی، هما؛ گلدوزیان، ایرج و طلوعی مقدم، احمد (۱۳۹۹). «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد ملی و بین‌المللی در

- علی‌نژاد، علی؛ اسماعیلی، مهدی؛ نبی‌پور، محمد و عباسی، اصغر (۱۴۰۱). «سیاست جنایی ایران در برابر جرایم علیه منابع ملی زیست‌محیطی». *ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۱۲): ۳۰۰۹-۳۰۳۰.
- عنابی، علیرضا و جلالی، محمود (۱۴۰۱). «بررسی تطبیقی قوانین ملی و بین‌المللی زیست‌محیطی». *ششمین کنفرانس بین‌المللی حقوق و علوم قضایی*.
- فرید، محمدمین و روزبه، عسگر (۱۳۹۵). «سیاست جنایی اسلام در مقابل جرایم زیست‌محیطی». *پژوهش در هنر و علوم انسانی*، ۱(۲): ۴۹-۵۸.
- غلامی، حسین و رحمانی، محمد (۱۳۹۶). «مختصات تئوریک سیاست جنایی حکومت جمهوری اسلامی ایران (تحلیل مبانی، اصول و مدل‌بندی در مقام تئوری)». *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۵(۱۸): ۹-۳۸.
- کریمی، مهدی (۱۴۰۰). «سیاست‌گذاری زیست‌محیطی اتحادیه اروپا». *دانشگاه تربیت مدرس: آمایش سیاسی فضا*، ۳(۳): ۲۰۵-۲۱۹.
- کشکولیان، اسماعیل و شیخ‌الاسلامی، عباس (۱۴۰۱). «چالش‌های قضائی مقابله با جرایم زیست‌محیطی در حقوق کیفری ایران». *تمدن حقوقی*، ۵(۱۰): ۱۱۵-۱۳۵.
- محمودی کردی، زهرا؛ شارق، زهراسادات و رضازاده، حسین (۱۴۰۰). «ضرورت تأسیس دادگاه زیست‌محیطی با نگاهی به وضعیت ایران». *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۵(۱۱۵): ۲۱۵-۲۳۹.
- مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه (۱۴۰۲). *مجموعه قوانین و مقررات حفاظت از محیط زیست*. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- مهرا، نسرین؛ مؤذن، عباس و قورچی‌بیگی، مجید (۱۳۹۶). «تحلیل تطبیقی الگوهای کیفردهی در نظام کیفری ایران و انگلستان». *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۶(۲۰): ۱۰۵-۱۴۰.
- موتقی، حمید (۱۴۰۰). «تأسیس دادگاه بین‌المللی برای حمایت از حیوانات: از رؤیا تا واقعیت». *فصلنامه فقه و حقوق نوین*، ۲(۸): ۶۴-۸۸.
- میرشکاری، عباس و حسینی، فاطمه سادات (۱۴۰۲). «مطالعه تطبیقی روش جبران زیان معنوی با تأکید بر رویکرد رویه قضایی ایران». *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۷(۱۲۱): ۳۵۱-۳۷۸.
- نوجوان، محمدرضا و بیگی، جمال (۱۴۰۰). «حفاظت از محیط زیست در نظام سیاست‌گذاری ملی و بین‌المللی». *فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۳): ۷۶۱-۷۷۷.
- نوروزی‌فرد، محمد و زمانی، علی (۱۳۹۵). «مدیریت اثربخش از طریق شناخت چالش‌ها و ظرفیت‌های منابع انسانی سازمان». *سنگاپور: دومین کنفرانس بین‌المللی نوآوری در علوم و تکنولوژی*.
- نوری، سیدفاضل و آقایی، نسترن (۱۴۰۲). «بازشناسی الگوی ارتباطی قاضی و ضابط قضائی در نظام رسیدگی کیفری». *فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی*، ۶(۱۸): ۱۴۲-۱۶۶.
- هوشمند فیروزآبادی، حسین (۱۳۹۸). «مسئولیت مدنی ناشی از خسارات زیست‌محیطی». *فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی*، ۲(۳): ۳۹۷-۴۲۴.